

Kui me ei räägi armastusest, pole see riik mulle

ANNA-MARIA PENU

Mida ma tegelikult tahan, mida ma väga-väga tahan, on rääkida armastusest. Ja teha seda eesti keeles. Kuulutada nagu Uruguay peagi ametist lahkuv president José Mujica kord oma parteikaaslastele pärast pikka tööpäeva parlamendis: „Kui olete noored, andke aega armastusele. Kui olete veteranid, andke aega sõprusele. Raisake aega asjadele, mis ei too sisse raha, aga kingivad teile eluisu! Mitte sugugi kõik ei pea käima läbi kassaaparaadi, sest ühel hetkel jõuab kätte aeg, mil te olete vanad ja väsinud ning peate tegema kokkuvõtte ja siis küsite: mille jaoks ma elasin?”

Mille jaoks me elame?

Ma ei kujuta ette mitte ühtegi eesti poliitikut midagi sarnast oma kolleegidelt, parteikaaslastelt, seltsimeestelt küsimas. Ma ei kujuta ette kedagi neist isegi kasutamas sõna „armastus” muus kontekstis kui patriotism, kuid see ei lähe arvesse, sest isamaa-armastus, nii nagu meile seda on õpetatud, jutustab kõigest muust kui armastusest. Ta jutustab kohustusest, nõudest, kuid peamiselt siiski surmast. „Mu isamaa on minu arm, ei teda jäta ma, ja peaksin sada surma ma seepärast surema, ” põrutab laul ja see on see, mida meilt oodatakse: olla valmis surema riigi eest. Kuid see pole armastus.

„Süda on su ainus isamaa,” teatas Costa Ricas sündinud ja pea terve elu Mehhikos veetnud legendaarne laulja Chavela Vargas. Ja Chavelal on õigus.

Armasta, siis tuleb ka töö

„Armastus” on suur sõna. Ta on igal pool, kus peatume pikemalt kui muidu, kus hingame sügavamalt, lausa igavikuliselt. Teda leidub igas teos, igas töös, mida teeme rõõmu ja õhinaga, igas suhtes, kus tunneme end õnnelikuna ja rahulolevana. Ent Eestis kuuleb seda sõna harva.

Kui sa just pole poeet või ei viita oma meelisharrastustele jalutada looduses ja süüa juustu, siis

ei sobi armastust mainida. Eriti ajalehe poliitikakülgedel või parlamendis, sest „ära küsi, mida riik saab teha sinu jaoks, vaid küsi, mida sina saad teha oma riigi jaoks”. Punkt.

Nii me siis räägime hoopis Venemaast ja haldusreformist ja majanduskasvust, jutustame rahvusvärvidest ja seenelkäimisest ning, muidugi, suitsupäasukestest. Aga me ei räägi armastusest, nagu me ei räägi ihust ega hingest. Arutleme väljarände, vihakõne, seksismi ning praamiliikluse üle, vihjame kaitseküsimustele, kollektiivsele alkoholismile, lokaalvale homofobiale ja linna liinibussidele. „Kodumaa muld” ja „isamaja” kõlavad samuti iga kord, kui kurdame sündide arvu vähesuse ja kasvava emigratsiooni üle, ning pidupäevakõnedes rõhutame sõnu nagu „perefond”, „kodu”, „vaev” või „hool”. Aga meie huuled ei ütle „armastus”.

See sõna on liiga raske.

„Tee tööd, siis tuleb ka armastus,” kirjutas ühel päeval Tammsaare ja me kõik vajusime pisut rohkem küüru, pisut rohkem sissepoole^[1]. Oleks kirjanik ärganud paremas tujus, muutnud sõnade järjekorda ning volinud igavikku hoopis fraasi „armasta, siis tuleb ka töö”, oleksime me rahvana palju rõõmsamad. Võib-olla oleks Nokia sündinud kohe siin. Kuid kireta, armastusega on intelligentsus töövõimetu. Nüüd kohendame ninaotsal vaid prille, sest nii ja ainult nii, surmtõsiselt ja aeglaselt, jutustame me endale surmtõsisest eestlusest. Need ühed ja samad pildid, ühed ja samad sümbolid ja teadmised. Päevast päeva, aastast aastasse.

Meie, eestlased, ei räägi armastusest.

Ja harjumusel on narkootiline mõju. Eesti ja tema mõtte üle arutlemine kulgeb väga kindlas, kokkulepitud raamistikus, vältides ja taunides liigset kõrvalekallet. Kuigi lubame väiksemaid variatsioone, mis ei ohusta kujutluspildi põhistruktuuri. Meie riik on eesti rahvuskeeleline keskkond, kuhu võib mahutada ka Eesti territooriumil tegutsevate või Eestiga – kas või ainult läbi fiktsiooni – seotud inimeste loomingu, raha, nime, kui see meile kuidagi kasulik on või viib meid maailmakaardile. Mõte – ja sõna on mõte – saab tegutseda vaid teadaoleva piires, ruumis, mille ta enda ümber loob, ja Eesti riigi mõtestamisruum on väga piiratud. Oleme suveniirriik ja

sellisena pole meil õhku. Siin ei saa enam vabalt hingata. Siin on kitsas, siin on pime, siin on väsitav. Ja see on nii – torkas mulle kord aias õunu korjates pähe –, vähemalt osaliselt, vähemalt hetkel, sest siin pole sõnagi armastusest.

Aga armastus on elu, mitte surma jahe hingus. Armastus ei nõua, et sa tema nimel tapaksid ja seejärel sureksid ise. Sest armastus on suur. Hiiglaslik. Sinna mahub peaaegu et kõik.

Meie kultuur, mis eelistab, ülistab, edendab hullumiseni meie tehnoloogilist palet, takistab vaimsuse, armastuse laiemat, sügavam, mitmekesisemat arengut. Kogu läbitungimatu osa inimesest varjub seeläbi ratsionaalsuse taha ja see lähendab meid. Sest me teame, me kõik ometi teame, et rahale allutatud inimeksistents on armetu, külm ja tühi. Seega, ei piisa, ei saagi piisata ainult meie riigi majanduslikust päästmisest, Nokia leidmisest, näitajate tasakaalustamisest, luuredroonidega varustamisest. On tunduvalt olulisem vabastada meid meie loomingulisest vaesusest, meie õpitud suutmatusel tunda elust rõõmu, meie oskamatusel armastada vabaduses. Igapäevaselt, igal tasandil.

„Armasta, siis tuleb ka töö, ” oleks pidanud Tammsaare kirjutama.

Meil tuleb rääkida armastusest

Ega riigi mõttest rääkimiseks, nagu elamisekski, pole vaja järgida kindlat korda, ettekirjutusi, valemit. Pole olemas õiget viisi ja pealegi – nõukogude lastena me ju teame seda vägagi hästi – on reeglid selleks, et neid rikkuda. Muidugi pean ma silmas teatud reegleid, teatud ajahetkel, teatud kontekstis. Kuid milliseid täpselt ja mis tingimustes, on selguse nõudjale keeruline selgitada. See on puhtalt tunnetuse, intuitsiooni küsimus: ühel hetkel sa lihtsalt tead.

Siinkohal, seda mõtet kirja pannes, ma kõhklen pisut, kas ses suunas üldse jätkata, sest intuitsioonist ei sobi meil samuti kõva häälega rääkida. Eriti poliitilistes aruteludes.

Ratsionaalsete olenditena arvame vajavat riigi olemusele mõeldes selgust, kindlaid piire.

Loogikat, turvalist lähenemist. Selgus on aga vaid intellektuaalne nõue, ei midagi enam. Ega

ka vähemat – ärge mõistke mind valesti, jumala pärast! –, ainult et selle kõige kõrval, enne ja pärast, tuleb veel ka elada. Ja see tähendab juba midagi muud.

Muidugi on tõrkumine mõistetav, sest tunnetus paistab paberil liiga segase, ettearvamatu ja seetõttu usaldamatu nähtusena. Ta ei mahu meie kujutluses kristalliseerunud ideaaliga. Mitte kunagi. Alati on intuitsiooni ja armastuse tegelik kogemus hoopis teistsugune kui nende idee, teoreetiline arusaam. Noort vene matemaatikageeniust Grigori Perelmani ei ajanud hulluse äärele mitte tõsiasi, et maailm on ebatäiuslik, vaid see, et seda on ka matemaatikute maailm. Elul on juba kord see komme pudeneda nende sõrmede vahelt, kes püüavad teda kontrolli alla saada, kategoriseerida, reeglipärastada. Sest elu on midagi muud.

Meie aga pelgame seda teadmatust ja mõõtnatut sügavust, seda piiritut tumedust, mida me päris lõpuni mõista ei suuda. Ja me surume nii armastuse kui ka intuitsiooni privaatsfääri, kooselu ja eriti naiste hinge kinniste uste taha. Teisejärguliseks. Nagu isiklik polekski poliitiline. Nagu me poleks palju rohkemat kui meie mõistus, meie elukoht, meie keel ja meie pass. Lahutame ratsionaalsuse emotsioonidest, kuigi see on võimatu, lootusetu katse. Sest pole ühte ilma teiseta: emotsiooni väärtus sünnib, kinnistub, sõltub mõistusest. Ja vastupidi.

„Kui ratsionalism tähendab mõelda, et mõistus on ainuke vahend, siis hea küll; kui tähendab aga arvata, et sellest piisab, on see lollus,“ kirjutas võrratu Simon Weil, kes sõi Inglismaal sanatooriumis ravil olles ainult nii suuri toiduportsjoneid, kui jagati inimestele natside okupeeritud Pariisis.

Me oleme ka sellised.

Armastusest rõhutute ja väljajätute vastu kui poliitilisest armastusest *par excellence* räägib pikalt filosoof Enrique Dussel, kelle sõnul on armastus lausa poliitika olemus. Samal joonel edasi ja kaugemale astudes väidab Martha Nussbaum, et kõik põhitunded, millele toetub eeskujulik ühiskond, tulenevad armastusest või on armastuse vormid. Sest armastus pole ainult emotsioon, vaid kätkeb endas mõtteid ja väärtusi. Haarab lisaks südamele kaasa ka pea. Nussbaumi sõnul arvab vastuvaidleja eeldatavalt, et rahvad vajavad tehnilisi arvutusi,

majanduslikku arvestust, sõjaväelist mõtlemist, head arvuti ja tehnoloogia kasutamise oskust. Nii et rahvad vajavad neid asju, aga neil ei ole vaja südant? Neil on vaja ekspertiisi, kuid neil pole vaja selliseid igapäevaseid emotsioone nagu empaatia, pisaraid ja naeru, mida me nõuame endilt kui lapsevanemad, armastajad ja sõbrad, või nagu rõõmu, millega vaatleme ilu? Kui riigid on sellised, siis võib-olla meeldiks meile elada hoopis mujal.

Kui me ei räägi armastusest, pole see riik mulle.

Seega, kui me Eesti põhiseaduses ülistame vabaduse, rahu, iseseisvuse ja võrdõiguslikkuse ideid, ei saa me leppida sellega, et meie suhted juhivad romantilise armastuse müüdist, kus valitsevad omandiinstinkt, sõltuvussuhe, agressiivsus ning eksklusiivsus. Selline vastuolu on tekitanud olukorra, kus religioosete, sotsiaalsete ja poliitiliste utoopiate kõrval pakub romantiline armastus meile individuaalse lahenduse, varjupaiga süsteemi ebaõigluse, julmuse ja ükskõiksuse vastu. Kuid sellest ei piisa. Ei piisa, kui vahetame kollektiivsed utoopiad individualistlike paradiiside vastu, mille näiliselt turvalises valguses mõtleme rahulikult, süümepiina tundmata ning täielikult ebakoherentselt, et maailm, terve inimkond võib ennast jätkuvalt hävitada, ent niikaua kuni minul on armupartner ja meie abielus, kooselus, suhtes on kõik hästi, olen mina päästetud. Sellistena oleme saarekesed ulgumerel, kergesti alistatavad.

Ometi pole romantilise armastusega seotud õnn, kurbus, energia, pettumus, igavus sugugi individuaalsed teemad. Enamik meist tunneb, põeb, naudib neidsamu tundeid nendelsamadel põhjustel. Igas kodus, igas südames. Sest see, kuidas, mida ja keda me armastame, pole puhtalt individuaalne küsimus. Me kõik oleme meid ümbritseva kultuuriruumi, majandusliku ja poliitilise süsteemi peegeldus ning seda on ka meie viis armastada.

Kate Millett viitab tõsiasi, et armastus on naistele olnud samasugune oopium nagu religioon massidele. Samal ajal kui meie ennastalgavalt teisi armastasime, valitsesid mehed maailma. Ja meid. Aleksandra Kollontai kirjutas sellest juba möödunud sajandi alguses: uue naise elusiht ei saa olla romantiline armastus ja emadus. See kõik on vaid üks etapp elust, ja mitte kõigi naiste jaoks. Riik peab tagama laste, vanurite ja haigete hoolduse, et naistel jääks samuti aega elu

põhieesmärkide jaoks: võidelda ühiskondliku ideaali nimel, kutsumuse järgimine, poliitikas osalemine, teaduse tegemine ja/või loominguline töö. Siinkohal on tähtis rõhutada, et suhe, mis sunnib ühed – heteroseksuaalses suhtes naised – teistest täiesti sõltuvateks, nii emotsionaalselt kui ka majanduslikult, pole armastus. Sellise suhtevormi laialdasel levikul on tõsised sotsiaalpoliitilised ning majanduslikud tagajärjed: naistevastane vägivald, misogüünia ja homofobia.

Kõige selle tõttu tuleb meil rääkida armastusest.

Romantiline armastus on ka kehaline kogemus. See müüt pole nii püsiv ja tugev mitte seetõttu, mida me temast arvame, milliseid arve kõrvutame ja kui kõlavaid teooriaid talle vastandame, vaid seetõttu, mida ta meid tundma paneb. Me võime ta igas arutelus maata teha, kuid igapäevaselt ja konkreetsetes situatsioonides on ta meile ikkagi iseenesestmõistetav, loogiline ja ihaldatav. „Kui religioon on mütoloogia, et peletada hirmu surma ees, siis romantilise armastuse mütoloogia leevendab hirmu üksinduse ees,” kirjutab itaalia kirjanik ja matemaatik Carlo Frabetti meie levinumast enesepettusest. Nende mütoloogiate kinnistatus takistab meil huvitavale probleemile objektiivselt läheneda, sest soosib valitseva süsteemi edasikestmist. Sellesama süsteemi, mis baseerub eksploateerimisel ja ebasolidaarsel võistlusel ning põhjustab hirmutava üksilduse, mille eest me põgeneme rahvuse, perekonna ja paarisuhte rüppe. Lühiajaline turvatunde efekt. Paljud loobuvad religiooni müütidest, kuid peaaegu mitte keegi armastuse omadest. Frabetti järeldeb – ja tal on ilmselt õigus –, et hirm üksinduse ees on intensiivsem ja taandamatum kui hirm surma ees. Armastus on meile tähtsam, sest ta on elu.

Ja elu on siin ja praegu. Enne surma.

Kuid siin ehk peitubki vastuolu, kogu selle soovi, tunde utopia Eesti riigi mõtte üle arutledes. Sest, nagu väidab filosoof Alain Badiou, armastus on „tõetsimise vahend” ja seega tugevalt seotud inimeste vaheliste erinevuste aktsepteerimise ideega. Poliitikas aga on ta just sellepärast võimatu, sest siin on keskne vaenlase küsimus. Teisisõnu vastandumine: meie-nemad, eestlane-

venelane. Kas meie, eestlased, ei räägigi ehk armastusest seetõttu, kui räägime Eestist ja tema mõttest, sest meie identiteet on üles ehitatud vastandumisele?

Armastust pole kunagi liiga palju

Ja just seetõttu, kõige selle tõttu, on oluline rääkida armastusest, temast mõelda, ta lahti lammutada, vabaks lasta, tegeleda selle keerulise, rasket taaka kandva kollektiivse ja individuaalse emotsiooniga poliitiliselt ning anda talle uusi tähendusi. Teha seda läbi uute lugude, uutmoodi suhete, mis baseeruvad hoolimisel, õrnusel, austusel ja vabadusel. Sest inimestevaheliste suhete teisenemisel on globaalsed tagajärjed.

Tööpõld on seega palju laiem. Ainuüksi riigi ning riiklike institutsioonide ja sümbolite põhjalik transformatsioon on sügavama muutuse saavutamiseks tupiktee. Sest kui räägime heast elust, pole kriitika sugugi lihtne. Tähtis pole see, mida me arvame riigis valitsevast ideoloogiast. Tähtis on käituda, teha ja tunda teistmoodi. See tähendab hüljata meid teistega vastandav individuaalsus, metsik konkurents ja alati kasusaamise eesmärgil tegutsemine. Ja see kõik on palju raskem. Sest siin ei käi kriitika ainult poliitikute ja turgude vastu, vaid me sihime palju avaramalt, palju kõrgemale. Oma ihule tunduvat lähemale.

Küsimus, muidugi, ei ole ega saagi olla ainult selles, mida me teeme, vaid peab hõlmama ka selle, kuidas me seda teeme ja mille nimel. Poliitiliselt ja eetilisel. Meil tuleb praktiseerida teistsuguseid igapäevaseid suhtlemis- ning tegutsemisviise, et luua uusi arusaamu ja tähendusi sellele, mis on meile siin riigis, selles kontekstis, iseenesestmõistetav ning ihaldatav. Peame muutma väärtuste võrgustikku ja asetama kapitali kogumise asemel keskseks teemaks elamisväärse elu võimaldamise. Armastuse. Seega, meil tuleb rääkida suhetest, protsessidest ja institutsioonidest, milles osaleme ja mida taastoodame. Rääkida sellest, mis toimub, olles teadlikud oma osalusest selles, mis meiega toimub.

Siinkohal on absoluutselt esmase tähtsusega pakkuda kollektiivse kujutluspildi rikastamiseks teistsuguseid „õnnelike lõppe”, laiendada, avardada, rikastada „armastuse” terminit. Kasutada seda sõna sagedamini, kasutada poliitiliselt, sest sõnal on jõud. Meie, eestlased, vajame rohkem lahkust, paremat suhtlemist, rohkem kollektiivset tööd, solidaarsust ja võrgustikke, kui tahame edasi elada, kui tahame elada hästi.

Armasta, siis tuleb ka töö. Töö, heaolu, tervis, rõõm ja rikkus.

Ja sellist armastust pole kunagi liiga palju, nagu on alati öelnud mu ema. Selline armastus toob kaasa poliitilise transformatsiooni – ja mitte ainult ühiskondlikes ja majanduslikes suhetes, vaid meie identiteedis. Armastades iseennast ja teisi teadlikumalt. Michael Hardt ja Antonio Negri on Spinoza tuules kinnitanud just poliitilises võtmes „armastuse muutmisjõudu” kollektiivseks teiseks saamiseks. Nende käsituses on armastus „uue sotsiaalse ja poliitilise korralduse alternatiivne alus”, uute ühiskondlike kujutluspiltide loomisjõud. Ehk siis armastus kui heaolu(ühiskonna) põhi ja kui mitte see, siis mis veel peaks, võiks, saakski üldse olla Eesti riigi eesmärk?

Armastuseta pole elul mingit mõtet. Soost, rahvusest, klassist sõltumata. Armastuseta pole elu ennastki.

Just sellepärast tahan ma rääkida armastusest. Ja teha seda emakeeles. Eesti riigis.

Inspiratsiooniallikad:

Martha Nussbaum, C. Political emotions. Why love matters for Justice. Belknap Press, Harvard 2013.

Alan Badiou, Elogio del amor. La Esfera de los Libros, Madrid 2011.

Carlo Frabetti, Contra el amor, 2009. http://www.lahaine.org/est_espanol.php/contra_el_amor

Alexandra Kollontai, Los fundamentos sociales de la cuestión femenina y otros escritos. Tamara Ruiz (toim). España, 2011.

Simon Weil, La gravedad y la gracia. Trotta, Madrid 2007.

Michael Hardt, Antonio Negri, Commonwealth. El proyecto de una revolución del común. Akal, Madrid 2011.

VÄLJATÕSTEID

Me ei räägi armastusest. See sõna on meie jaoks liiga raske.

Oluline on vabastada meid meie loominguilisest vaesusest, meie õpitud suutmatuses tunda elust rõõmu, meie oskamatuses armastada vabaduses.

PILDID : Sirje-Eelma

Sirje Eelmaa. Etapp I-II, 2009.

Sirje Eelmaa. Sarjast „Valgustid XX”, 2014.

Sirje Eelmaa. „Valgustid XI”, 2012.